

res dobra. Zgodovina pa ni veda le za razum, v nji mora najti učenec hrano za serce, kar mu pa druga veda ne more v taki meri podeliti kakor zgodovina. Nekateri taki posnetki ali pregledi se imenujejo „občna povestnica za otroke“, kakor da bi to ne bilo samo v sebi nasprotno, prav prava „*contradictio in terminis*“. Takošni spiski imajo po eni strani preveč imen, letnih števil, katere začetnik ne more prebaviti, na drugi strani imajo pa premalo zgodovinskih slik, da bi jih učenec gledal in si čutilo zbujal.

Vendar pa se mora priznati, da so taki pregledi močno koristni v ta namen, ker imajo pregled po obširnem polji zgodovine, tedaj učenje zelo zlajšujejo, razum pospešujejo, spomin podpirajo in so za poiskanje dat prav pripravi. Prav koristno bi bilo, da bi si učenci sami napravljali preglede.

(Konec prih.)

Metelko

v

slovenskem slovstvu.

38. V duhu in na podlagi staroslovenščine je razlagal Metelko tudi novoslovenščino; toraj je bil tako terden v slovenskih oblikah in sploh v jezikoslovnih rečeh. Od l. 1848 se je posebno naglo razvijal naš bogati jezik slovenski, in prikazovale so se po knjigah tolike razlike, da si časih celo dobri pisatelji niso vedili prav svetovati. Obračali so se tedaj do Metelkota ustmeno in pismeno, pa tudi očitno po časnikih sveta iskaje. Metelko se sicer ni rad očitno skazoval; kadar je pa vidil, da kdo res želi podučjenja, mu ga je tudi dal. Tako je n. pr. A. Oliban (l. 1824 in 1860) v nekterih slovniških rečeh želel podučjenja, ter je v Novicah l. 1853 omenjaje tudi Metelkoto, poprosil očitno pojasnjenja, in vredništvo je podpiralo njegovo prošnjo s pristavkom: „Živa potreba res je, da o tej reči bi se kaj stalnega dognalo in različne pisave kolikor moč se zedinile „sine ira“ sed „cum studio“. Ljubo nam bo, ako v občni prid se oglasi več veljavnih mož, in nam razodene vsak kratko pa dobro svoje mnenje. (gl. l. 90).

Koj v 92. listu se je oglasil Metelko, in vredništvo spremlja njegov spis s temi besedami: „Gotovo ljubo bo vsim našim pisateljem, da visoko učeni gosp. profesor Metelko, oče perve in naj bolj čislane slovenske slovnice, prvo besedo izgovorili so o vprašanji 90. lista „Novic“ in določili nekatere pravila v dosego edinosti in doslednosti slovenske pisave, za katero in da je v duhu narodnem si zdaj hvale vredno prizadevajo veljavni slovenski pisatelji na Dunaji in po vsih slovenskih krajinah. Da bi „viribus unitis“ kmalo ustanovili pravilo, katere naj bi bile potem vsim

pisateljem zakonik. Naj se nekaj zaradi svoje notranje veljave nekaj pa zaradi vnanje celote pričujočega spisa ponatisnejo one pravila tudi tukaj!

K sestavku v 90. listu.

Ker se je v ljubih »Novicah« v pisavi nekterih besed vprašanje vzdignilo, se mi zdi pripravno in prav v té reči svoje misli razodeti.

Ako ravno edinost in doslednost v pisavi ste žive potrebi, ju vendar v navadni našemu jeziku neprimerjeni pisatvi ni mogoče popolnoma doseči. Torej hočem tukaj le kaj malega opomniti, v čemur se po slovniških pravilih lahko zedinimo.

1. Od *lj* in *nj*.

V besedah »mergoljenje, zvergoljenje, poželjenje, boljenje, trohnjenje« itd. je -ljen in -njen napak namesti -len, -nen, ker vsi glagoli tretje oblike, ki imajo v nedoločivniku -eti, dobivajo v terpivnem deležju -en, tedaj se mora pisati: mergolenje itd. Le glagoli četrte oblike, ki imajo nedoločivnik s koncem -iti, pridevajo k terpivnemu deležju -jen, n. pr. svariti svarjen, kuriti kurjen, voziti vožen, prositi proščen. Tudi vožen in proščen imata svoj -jen, ako ravno se -j- pri njima ne vidi, in sicer za to ne, ker se -j- v šumiče vtopi, in ravno ta vtopljivost stori, da se sikovci (Sauselante) *z, s, c* v šumiče (Zischlaute) *ž, š, č* spreminjajo. Tako je tudi v: hvaljen, hranjen itd. -j- v *l* in *n*, gledé prave izreke, vtopljen. Pri nekterih glagolih te oblike se pa -j- izpahne, n. pr. spriden, nasiten (nekdan nasičen) itd.

V krajih na Gorenškem in Dolenskem, kjer topljeni *lj* od prostega *l* dobro ločijo, ga izrekujejo pri vsih prilogih pred-*iv*: zanašljiv, postrežljiv, dobrotljiv itd. To kaže, da ima *lj* v té zadevi tudi v pisanji svojo pravico. Tem se pridruži oziroma tudi: ljub, ključ, stopinja, gospodinja, draginja itd. Tanko, v ganki in več družih, ki jih slovničar bolj razširno razodeva, pa ne najdem, s topljenim *nj* v tako razširjeni izreki, da bi jih mogli med une šteti.

2. Od *u* in *v*.

Nekteri ne vé, kdaj bi pred glagolom *v* in kdaj *u* pisal, in zato piše brez razločka v pomenu zdaj: vtaknem, vgasnem, vkradem itd., zdaj: utaknem, ugasnem, ukradem itd. Tukaj bi se lahko dosegla edinost in pravoslednost v pisavi po tem pravilu: Piši *v* 1) kadar pomeni djanje v kako reč (ein, hinein), n. pr.: vrinem, vtisnem, vložim itd.; 2) kadar pomeni na ali góri (takrat je *v* iz predloga *v*z): vložim (auflegen) namesti vzložim, vzamem vstanem itd. Sicer pa piši vselej *u*, ki velikrat nič drugega ne pomeni kakor spolnjeno ali doverseno djanje v doversivnih glagolih, n. pr.: utopim ulovim, ugledam itd. V tem ali unem pomenu dobiva ravno tisti glagol zdaj *u* zdaj *v*: utopiti (ersäufen), udariti (schlagen, perfectiv), in vtopiti (eintunken einmengen), vdariti (einschlagen auch perfectiv) itd. Iz tega se vidi, da vkradem, vmerjem, vkažem itd., ker se le spolnitev djanja naznanja, je z *v* napak pisano.

Tudi želim, da bi se v marsikterih posameznih besedah zedinili, in pisali, n. pr.: ven, ven, vender, in ne: vun ali von, vunder ali vunder. Že nekdan so pisali ven, ker se tukaj izgovarja polglasni *e* kakor v oven in se tudi izpahne kakor v tem, n. pr.: ven, (hinaus), vnej (draussen), oven pri ovnej po starem (po novem pri ovnu). Nekteri pa méni, vun se mora pisati zavolj izpeljave, ker se v zunej (ali zvunaj, kakor nekteri pišejo) *u* izrekuje. Res je, da se v zunej *u* izrekuje, ali kakor se velikrat *u* v -ov ali

-ev povzdigne, n. pr.: kupu-jem, kupov-ati, kralju-jem, kraljev-ati, tako se tudi **v** ali **ev** v **u** spremeni, tedaj je zunej iz ven, v nej, kakor bruno iz nekdanjega breвно, ali duri iz nekdanjega dveri itd. Po doslednosti v izpeljavi je tudi treba pisati: svetujem, verujem, kmetujem, itd. ne svetjem, verjem, kmetjem itd.; iz tega se ne more izpeljati: svetovati, verovati itd., akoravno se v svetujem verujem itd. po pravi izreki le polglasen **u** sliši.

To premembo **v** v **u** tudi v samostojnem predlogu vpeljati se mi ne zdi varno, ako ravno v pesmih to svobodo rad poterdim. Zakaj se mi prederzne premembe sploh nevarne zdé, si je laže misliti, kakor jih tukaj v preozkem prostoru dovoljno razložiti.

Še nekaj.

Po doslednosti in, kakor menim, večini govora bi se prilogi v ženskem in srednjem dvojniku mogli deležjem kakor sicer sploh, in ne imenom enakokonečno pisati, toraj n. pr.: lepe (in ne lepi) hiši ste bile prodane.

Metelko.

Redko, prav redko se je oglašal Metelko po časnikih; tim pogostniše se je mógel pa odgovarjati ustmeno in pismeno. Nanj so se obračali mladi pisatelji v svojih potrebah; duhovski in deželski predstojniki, kadar so kako knjigo dobili v poterditev. Vlada reče sestaviti „Malo berilo za slovensko-nemške šole“ in hoté, naj se vravná tudi za enake šole po Kranjskem, mu pošlje spis po škofijstvu v presodbo z le-tegá posebnim priporočilom, naj presodi knjigo takó, da Slovencev po Koroškem in Štajerskem ne žali, z nebistvenimi rečmi, ter vzajemnosti v pisanji ne opovira, marveč jo pospešuje, da pa vendar ne prezira slovenskemu jeziku lastnega napredka in bralcem sploh, zlasti pa šolski mladini potrebne umévnosti.

Na to izročí Metelko škofijstvu l. 1854. tehtno pa določno pisano razsodbo, v kateri najprej skaže, koliko bistvenih, celó otrokom potrebnih pravil in zgledov se pogreša v tej knjigi, koliko je v njej pomanjkljivega, napačnega, tudi nepotrebnege; poglavitno vodilo, naj se pri otroškem poduku napredva od znanega k neznanemu, od lažega do težega, se v njej ne spolnuje. „Samostavno ime se spozná, ako se mu teh besed edna (nam. ena) pridá, p. toti, tota, toto“. Kako će otrok po celó neznanem „toti“ spoznáti, kaj je samostavnik!

»Von dieser Seite d. i. von Seite ihrer Bestimmung betrachtet (anders lässt sich ohnehin der Werth oder Unwerth einer Schrift nicht finden) ist die kleine, dem »Malo berilo« beigefügte slovenische Grammatik »Vaja slovensko in nemško besedo prav pisati in govoriti« den Anforderungen ganz unentsprechend, ja unbrauchbar . . .«

O samostavniku posebej piše n. pr.: »Obwohl das *j* im Instrumental sing. bei weibl. Hauptwörtern auf *a* und Beiwörtern im Alterthume seinen Grund hat, so ist es doch hierlands schon längst so sehr abgeschliffen, dass Wörter wie *z opicoj*, *z gospoj* fremd, übelklingend und lächerlich erscheinen; daher

solche vorzüglich in Schriften, welche wie die hier vorliegende für den Kinderunterricht bestimmt sind, zu vermeiden sind.

Sehr ungern vermisst man die Anmerkung, dass viele männl. Hauptwörter im Genitiv *j*, *n* oder *t* erhalten . . . Auch sollte hier wenigstens kurz angedeutet werden, dass sehr viele Hauptwörter im Nominativ pl. nicht *i*, sondern *je* bekommen z. B. *možje*, *lasje*, *golobje*, *gospodje* u. s. w. Wenn man dafür *moži*, *lasi*, *golobi*, *gospodi* u. s. w. schreibt, so entfernt man sich dadurch nicht nur von der jetzt lebenden Sprache, sondern auch vom Altslovenischen, und das heisst nicht die slovenische Sprache bilden, sondern vielmehr verbilden oder corrumpiren. — Es ist sehr tadelnswerth, dass die Hauptzierde der männl. Hauptwörter, nämlich die so häufig vorkommende Dehnung des *a* oder *u* in Genitiv und die Vermehrungssilbe *ov*, die auch im Altslovenischen gegründet ist, ganz mit Stillschweigen übergangen wird. Diese Dehnung z. B. *mozá*, *darú*, *sinóva* u. s. w. verleiht der slovenischen Sprache eine besondere Kraft und einen Wohlklang, der besonders in dem Versbaue oft unentbehrlich ist.

Die Deklinationen der Hauptwörter umfassen überhaupt viel zu wenig, die der Beiwörter hingegen zu viel; denn S. 190 ist die Deklination *staroga*, *staromu*, *starom*, *staroj* u. s. w. ganz überflüssig und sollte weggestrichen werden, weil sie nicht slovenisch, sondern serbisch ist. Der slovenische Dialekt ist sehr reich an seinen eigenen Formen, daher bedarf er nicht der fremden. Auch sind die slovenischen Schriften nur dann schön und leicht verständlich, wenn sie frei von fremder Beimischung nach echter slovenischer Grammatik verfasst sind. — Die Form der Beiw. *ega*, *emu* ist zwar slovenisch und in den persönl. Fürwörtern *njega* *njemu* gegründet, obwohl . . . — Die Biegung des Comparativs im Weibl. *a* und im Mächl. *e* wird hier als etwas Gewöhnliches angegeben, da es doch so selten vorkommt, dass Literatoren behaupteten, es gebe gar keine Gegend im Lande der Slovenen, wo diess gesprochen werde.

S. 194 wird von den Zahlwörtern gesagt: »*Više od pet se ne sklanjajo*«, was ganz unrichtig ist, indem sie sogar auf doppelte Art gebogen werden, als: *petih* oder *peteh*, *petim* oder *petém*, *s petimi* oder *petémi* so auch *šest*, *sedem* u. s. w. . . — Durch Unkenntniß dessen, was die Grammatik über den Gebrauch der Zahlwörter lehrt, kommt man dahin, dass man einen wahren Unsinn hinschreibt . . . S. 82 lautet der Satz: »*Petero sinovih žen so Martinu in Ani sinahe ali neveste*«. Wenn man fragt: was ist hier das Subjekt, das den Plural »*so*« bestimmt? so bleibt der Verstand still; denn »*sinahe ali neveste*« ist hier das Prädikat. Ganz deutlich wäre der Satz, wenn es hiesse: *Petere žene sinov so* u. s. w.

Bei dem persönl. Fürworte ist der Unterschied zwischen der längeren und kürzeren Form gar nicht angegeben, und doch ist er zu wichtig, als dass man ihn auch in einer kurzen Sprachlehre mit Stillschweigen übergehen dürfte. — Mit gleichem Unrecht ist im Dual das allgemein übliche weibliche *medve vedve*, *onedve* ganz beseitigt, das unrichtige *ma* hingegen beigesetzt. — Das zueignende Fürwort *njihov a o* ist S. 200 richtig angegeben, S. 78 aber unrichtig dafür *jihov*, *jihovemu možu* gebraucht. So stehet auch häufig *jih* statt *njih*, *kde* statt *kje*. — Eben so entstellen den slovenischen Dialekt und machen ihn dem Volke unverständlich manche aus dem kroatischen unnöthigerweise entlehnten Partikeln, als *kajti st. ker*, *neka st. naj*, *nego st. ampak*, *niti st. ne* u. s. w.

Das Zeitwort *delati* gehört unter die Verba imperfectiva, die kein Plusquamperf. indicativi haben, also ist diese ganze Seite 212 unrichtig angesetzt.

— Das S. 214 als etwas Bekanntes hingestellte *delav a, o* ist ganz unrichtig aus dem Altslovenischen genommen; denn es ist nur ein Gerundium praet. und wird nicht gebogen. Man findet nie in dieser Eigenschaft *delava, delavo*. — S. 222 heisst es: »glagoli v slovenjem ter pivne podobne ali zaloga nimajo kakor v nemškem« — und doch haben wir eben hierin im Slovenischen mehr als im Deutschen; denn wir haben für die leidende Form z. B. *delan, a, o* und für die thätige Form *delal, a, o*, während man im Deutschen für beide Formen nur Ein Mittelwort — gearbeitet — hat.

Die Terminologie. Gegen die hier gebrauchten grammatischen Kunstausdrücke muss bemerkt werden, dass sie nicht immer gut gewählt und für die Bezeichnung des nämlichen Begriffes häufig mit anderen verwechselt worden sind, was vorzüglich den Anfängern unnöthige Schwierigkeiten verursacht, so z. B. *narečje* Adverbium und auch Dialekt, besser daher *prirečje*, *vez u. veznik* *zaima u. zaimek*, *končnice u. končavke*; *sterti padež* *terjajo* statt *četerti sklon* *vladajo* (*terjati koga za dolg*); *slovka, pismenka, rastlika, prednica u. s. w.* Es ist nicht abzusehen, warum hier die bisher üblichen slovenischen Wörter als *zlog* statt *slovka*, *čerka* statt *pismenka*, welche doch wenigstens den Schullehrern schon bekannt sind, nicht beibehalten werden sollten. *Prednice* heissen hier die Vorsilben; wie wird aber der Lehrer diess den Kindern erklären und zeigen können, nachdem die slovenische Sprache ausser den Vorwörtern gar keine Vorsilben hat.

Der Ton. Die Bezeichnung des Tones vorzüglich an jenen Wörtern, deren Bedeutung von dem Tone abhängt, insbesondere für ungeübte Leser ist nicht nur wünschenswerth, sondern nothwendig, daher findet man sie durchgehend in bisherigen slovenischen Grammatiken von Bohorič 1584 angefangen bis zu der in Klagenfurt 1854 gedruckten Grammatik von Janežič . . . So kennt man die wahre Aussprache und Bedeutung sehr häufig vorkommenden Wörter, wenn sie isolirt stehen, einzig nur durch das Tonzeichen z. B. *reči* der Sache *reči* die Sachen, *reči* sagen; *počiti* bersten, *počiti* ausruhen; *dolga* die lange, *dolga* der Schuld, *sladka* die süsse, *sladka* er nascht, *na posodo* auf Borg, *na posodo* auf das Gefäss, *vózi* er pflegt zu führen, *vózi* führe du u. s. w.

Aus dem Gesagten erhellet nun, dass das vorliegende kleine Lesebuch »*Malo berilo*« sammt der beigelegten kleinen Sprachlehre an zu vielen Gebrechen leidet, als dass es in den Schulen mit Nutzen gebraucht oder ohne gänzlicher Umarbeitung brauchbar gemacht werden könnte. An dergleichen Gebrechen leiden im Allgemeinen aber auch die übrigen bisher in Wien gedruckten Volksschulbücher.

V. občni zbor avstrijskih učiteljev v Celovcu.

(Kritičen popis.)

Potoval sem k temu učiteljskemu zboru iz dvojnega namena: 1) iz interesa do učiteljskih in šolskih zadev in 2) zavoljo kraja in koroške dežele, ktero sem hotel ogledati. O svojem potovanji od svojega bivališča do glavnega mesta lepega Gorotana ne govorim obširno, in ne omenjam vseh poštних in železničnih postaj; tega mi ne pripušča čas, pa tudi še premalo poznam kraje, ktere sem le poverhno ogledal. Povem tedaj nekaj o svojem prihodu in bivanji v Celovcu. Celovski učitelji so